

YÖNETİM FELSEFESİNDE ÜÇÜNCÜ YÖNTEM: AHMET YESEVİ VE RUHSAL LİDERLİK

Fetullah BATTAL¹

ÖZ

Ruhsal liderlik konusu ise son otuz yılda yapılan çalışmaların incelenmesi ile ortaya koyulmuştur. Başka bir ifadeyle ruhsal liderlik kavramı tanımlanmış daha sonra sistematik ve kavramsal düzeyde sırasıyla Ahmet Yesevi'nin ruhsal liderlik yönü, Divan-ı Hikmet adlı eserinde ruhsal liderlik yönünü ortaya koyduğu düşünülen bazı bölümlerin betimsel analizi yönetim felsefesine göre yapılmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı batı kültürünün etkisiyle oluşan yönetim felsefesi ile doğu kültüründe oluşan yönetim felsefesi arasındaki durumu lider takipçi boyutuyla ele almak ve farklı görülen noktaları kıyaslamaya çalışmaktır. Bu nedenle çalışmanın odak noktasını doğu kültüründe yönetim felsefesini temsil eden Ahmet Yesevi ve takipçileri oluşturmıştır. Bu sebeple çalışmanın ilk kısmında batıda popüler hale gelen ruhsal liderlik kavramına değinilmiştir. Çalışma kapsamında doğu, batı örgüt kültürü incelerken çeşitli ezoterik yapılara yer verilmiştir. Böylece konunun daha geniş çerçevede anlaşılması hedeflenmiştir. Aynı zamanda çalışmanın yöntemi için; referans olarak Yesevi'ye ait olduğu birçok tarihçi tarafından kabul edilen divan-ı hikmet adlı eseri konu ile ilgili yerleri esas alınarak incelenmiştir.

Buradan hareketle nitel veri analiz yönteminden yararlanılarak betimsel analiz yöntemi uygulanmıştır. Ahmet Yesevi batının pozitivist ve Platoncu mantığının tek başına yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Kendisini ruhsal lider olarak gören takipçilerine holistik (bütünleştirici) bakış açısını tavsiye etmiştir. Bunun sağlanması için gerekli olan temel yönetim felsefesi, akıl, bilgi, aşk ve erdem arasındaki ilişkinin dengeli kurulması olarak ifade etmiştir. Akıl ve bilgi kişinin zahiri (maddi) yönünü ifade ederken; aşk ve erdem kişilerin batını (manevi) yönünü ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Ruhsal liderlik, Yönetim felsefesi, Divan-ı hikmet, Ahmet Yesevi.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, Bayburt, Türkiye, fbattal@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2895-0193>

THIRD METHOD IN MANAGEMENT PHILOSOPHY: AHMET YESEVİ AND SPIRITUAL LEADERSHIP

Fetullah BATTAL¹

ABSTRACT

The issue of spiritual leadership has been revealed by examining the studies done in the last thirty years. In other words, the concept of spiritual leadership was defined, and then the descriptive analysis of some parts that were thought to reveal the spiritual leadership aspect of Ahmet Yesevi in his book named Divan-ı Hikmet, respectively, at the systematic and conceptual level, were made according to the philosophy of management.

The main purpose of this study is to deal with the situation between the management philosophy formed under the influence of western culture and the management philosophy formed in the eastern culture with the leader-follower dimension and to try to compare the different points. For this reason, Ahmet Yesevi and his followers, who represent the management philosophy in eastern culture, constitute the focus of the study. For this reason, in the first part of the study, the concept of spiritual leadership, which has become popular in the West, is mentioned. Within the scope of the study, various esoteric structures were included while examining the eastern and western organizational culture. Thus, it is aimed to understand the subject in a broader framework. At the same time, for the method of the study; As a reference, his work called Divan-ı Hikmet, which is accepted by many historians as belonging to Yesevi, has been examined on the basis of its places related to the subject. From this point of view, descriptive analysis method was applied by using qualitative data analysis method. Ahmet Yesevi has revealed that the positivist and Platonist logic of the west is not sufficient on its own. He recommended the holistic (integrative) perspective to his followers, who see himself as a spiritual leader. He expressed the basic management philosophy necessary to achieve this as the balanced establishment of the relationship between reason, knowledge, love and virtue. While reason and knowledge express the outward (material) aspect of the person; love and virtue express the esoteric (spiritual) aspect of people.

Keywords: *Leadership, Spiritual Leadership, Management Philosophy, Divan-ı Hikmet, Ahmet Yesevi.*

---

¹ Assistant Professor, Bayburt University, Bayburt, Türkiye, fbattal@bayburt.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2895-0193>

1. GİRİŞ

Günümüzde yönetim bilimi ele alınırken neredeyse son bir buçuk asırlık tarihi dikkate aldığı görülmektedir. Bununla birlikte yönetim biliminin klasik dönemleri olarak ifade edilen Frederick Taylor (1880-1930) ile başlayıp ardından Elton Mayo (1930-1950) tarafından gerçekleştirilen davranış odaklı Hawthorne çalışmaları ile birlikte devam ettiği görülmektedir. Neo klasik anlamda; modern yaklaşım (1950-1970) ve günümüze kadar gelinen sürede Post modern (1970 sonrası) yaklaşım olarak ortaya çıkmaktadır (Koçel, 2007).

Hızla değişen ve dönüşen teknolojik enstrümanlar dikkate alındığında yakın bir gelecekte yapay zekânın, büyük verinin ve gerçek evrenin yerine geçebileceği tartışılan Metaverse dünyaların nasıl bir belirsizlik yaratabileceği ya da farklı imkânları beraberinde getirebileceği bugün itibarıyla gizemini korumaktadır. Yönetim felsefesi ile ilgili bu tip konular tartışılırken literatüre bakıldığında yönetim kavramının çok daha eski tarihlerde bile mevcut olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın konusunu oluşturan ve cevap aradığı sorulardan bazıları aşağıdaki gibidir,

- 1-Yönetim felsefesinin yaşadığımız coğrafyada (Türkiye)'de temellerini kim yâda kimler atmıştır?
- 2-Bu coğrafyada (Türkiye) böyle bir yönetim felsefesi varsa bunu hangi amaç, yöntem, kapsamı ve kaynağı dikkate alarak uygulamıştır?
- 3-Günümüz ve geçmiş arasında bir köprü kurmak yâda bir yöntem getirmek mümkün müdür?
- 4-Bu yönetim felsefesinin batı felsefesinden farkı nedir?

Yukarıda kısaca çalışmanın kapsamını oluşturan başlıklara yer verilmiştir. Bununla birlikte bu çalışmanın yapılmasının diğer amacı yönetim felsefesine oldukça kısa bir tarih çerçevesinde kapitalist tavır ile yaklaşmış olmasıdır. Başka bir ifadeyle işyeri sahipleri ya da yöneticilerin, iş dünyası patronlarının daha fazla nasıl kar elde edebileceklerini bunu yaparken makyavelist (faydacı) tutum sergilemeleri gerektiğini öngören, bu davranışlarında profesyonellik olarak kabul edildiği yaklaşımdır. Bu noktada göz ardı edilen ve hem yöneticiler açısından hem de yönetilenler açısından oldukça önemli olan erdem ve irfan gibi konular maalesef yönetim felsefesinin dışında tutulmuştur. Bu çalışmada Hoca Ahmet Yesevi'nin takipçilerini nasıl yönlendirdiği ve bunları uygularken hangi metotları tercih ettiğini kendi eseri olduğu birçok tarih bilimci tarafından kabul edilen divan-ı hikmet kitabından ve getirdiği usul olarak bilinen dört kapı kırk makam çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır. Bunu yaparken Hoca Ahmet Yesevi'nin menkıbevi kişiliği, tarihi kişiliği ve ruhsal liderlik felsefesi sunulacaktır. Böylece Yesevi'nin ruhsal liderlik yönü ele alınarak geçmiş ve bugün arasında köprü kurulmaya çalışılacaktır.

2. KAVRAMSAL İNCELEME

2.1. Ruh ve Ruhaniyet Kavramı

Modern bilim açısından ruh kelimesinin bir tarihi yoktur. Bunun nedeni, modern bilimde ruh kavramının görünmez ve test edilmesi zor bir forum olmasıdır. Ancak modern anlamda psikoloji bilimi ve insan davranışlarının arkasındaki nedenler 19. yüzyılın ilk çeyreğinde incelenmeye başlandı. Bu çalışmada erken İslam dönemi ve Helenistik dönem düşünürlerinin yaklaşımlarına atıfta bulunularak ruhla ilgili soru işaretleri ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır. İslam düşünürlerine göre nefis kavramı yerine nefis kavramının kullanılması tercih edilir. Ayrıca nefis kelimesi İslam'ın kutsal kitabı Kuran'da 295 yerde geçmektedir.(Varlı, 2019) Dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta da ruh ya da ruh kavramının çok karmaşık ve derin bir kavram olduğu gerçeğidir. Öyle ki, Platon ve Aristoteles gibi filozoflar bile bu konuda anlayamamışlardır. Ayrıca İslam'da kullanıldığı şekliyle nefsin, insanın maddî ve manevî yönleriyle bir bütün olduğu, ruhun ise bu bütünü bir arada tutan ve sonsuzdan diri olan lâtif bir beden olduğu düşünülmektedir (Hökekleli, 2006). Modern dünyada çalışanların rasyonel modellere uyum sağlaması giderek zorlaşmaktadır. Bu yönüyle de ruhanilik kavramı hem batı toplumlarında hem doğu toplumlarında önem kazanmaya başlamıştır. Böylece çalışanlar işyerlerinde yaptıkları iş ile manevî olarak bağ kurma ihtiyacını karşılamak istemektedirler. Bu bağ işyerlerinde kurmaya teşvik eden bireyler, ruhani liderler olarak nitelendirilmektedir.

2.2. Ruhsal Liderlik

Yeni bir yüzyılın şafağında, küresel toplumsal ve örgütsel değişim için yükselen ve katlanarak hızlanan bir değişim vardır. Bu değişim, insan varoluşunun özünü tanımlayan dört temel alanı -beden (*fiziksel*), zihin (*mantıksal/rasyonel düşünce*), kalp (*duygular, hisler*) ve ruhu içine almaktadır.(Moxley, 2000) Değişimin en büyük nedenini, insanoglunun interneti kullanarak dünyayı avuç içine sığabilecek kadar küçülmesi olarak tanımlayabiliriz. Ancak günümüzden yaklaşık bir asır önce yani dünya henüz küçük bir köy haline gelmeden 20.yüzyıl başlarında tüm dünyada soğuk savaş yılları yaşanmaktaydı. Bu sebeple 20.yüzyıl ortalarına kadar insanlık büyük sosyo-ekonomik problemler ile başa çıkmak zorunda kalmıştır. Bu yönüyle yukarıda ifade edilen yönetim ve organizasyon üzerinde farklı kuramsal çalışmalara yoğunlaşmıştır.

Ruhsal liderlik konusu ve işyerindeki ruhsallık kavramları aslında ülkemizde çok çalışılmamış kavramlardandır. Her iki kavramda gelişimin erken aşamasında olan araştırma alanlarıdır ve bu nedenle güçlü bir teori araştırma bulgusundan yoksundur. Bu alanda sunulan yönetim ve organizasyon teorisinin çoğu batı dini teolojisi ve pratiği ile liderlik etiği ve değerleri alanlarından oluşmaktadır;(Northouse, 2021).

Literatür incelendiğinde ruhsal liderlik konusuna gelmeden önce bilim insanlarının başka liderlik türlerine odaklandığı görülmektedir. Örneğin Greenlaf'ın hizmetkâr liderlik için yapmış olduğu tanıma bakıldığında liderin temel amacının çalışanların ve toplumun üzerinde etki yaratabilmesi olarak açıklamaktadır. Böylece çalışanların ruhlarına dokunabilmeyi amaçladığı söylenebilir.(Farling vd., 1999)

Fairholm (1996) örgütsel liderlik bağlamında ruh ve liderlik kavramlarını birlikte kullanarak ruhsallık kavramını ortaya atan ilk araştırmacıdır. Ondan sonraki araştırmacılar ruhsal liderlik teorisine geçerli bir model oluşturmak için çaba sarf etmişlerdir.(Fry, 2003) Fry ruhsal liderlik teorisini dönüştürücü liderlik,(Bass & Avolio, 1994) karizmatik liderlik ,(House & Shamir, 1993) ilke merkezli liderlik ,(Covey, 1991) teorileri üzerine inşa etmiştir. Aynı zamanda bu güne kadar en kapsamlı şekilde araştırılan ruhsal liderlik modelini ise yine Fry ve arkadaşları oluşturmaktadır (Fry, Vitucci ve Cedillo, 2005).(Fry vd., 2005a) Ruhsal liderlik sürecinde (a) liderler ve takipçileri arasında inanç, umut, görüş birliği, fedakârlık ve sevgi olarak nitelendirilen içsel bir etkileşim söz konusu olması, (b) çalışanlar tarafından anlam yüklenen bir ruhani esenliğin var olması (c) bireysel ve örgütsel bazda üretkenlik, örgütsel bağlılık ve yaşam tatmini gibi olumlu sonuçların teşvik edilmesi varsayılmaktadır.(Fry & Nisiewicz, 2013)

Kouzes ve Pozner (1987) liderliği “başkalarını ortak hedefler için mücadele etmek üzere harekete geçirme sanatı” olarak tanımlarlar. Liderlerin olağanüstü şeyler elde etmesini sağlayan beş temel uygulama: sürece meydan okumak, ortak bir vizyona ilham vermek, diğerlerinin harekete geçmesini sağlamak, yolu modellemek ve paylaşılan değerlerle tutarlı şekillerde davranarak takipçilerine örnek teşkil etmek (Kouzes & Posner, 1993). İnsanlar, liderlerini yüksek güvenilirliğe sahip olarak algıladıklarında, örgütsel olarak kararlı ve üretken olmaları beklenmektedir. Özetle hem dini hem de etik değerlere dayalı liderlik yaklaşımlarından, liderlerin temel değerleriyle temasa geçmeleri ve bunları vizyon ya da kişisel eylemler yoluyla takipçilerine iletmeleri gerektiği açıkça görülmektedir. Bunu yaparken, liderler, bir taraftan vizyon ve temel değerleri esas alarak takipçilerine, diğer paydaşlara hizmet ederken diğer taraftan alçakgönüllülük, yardımseverlik ve doğruluk gibi temel değerler aracılığıyla takipçilerin manevi hayatta kalma ihtiyaçlarına uyumu sağlamalıdır. Bu tanımlardan hareketle ruhsal liderliğin içeriğine bakıldığında; kişinin kendisini ve diğerlerini içsel olarak motive etmesi için gerekli olan değerleri, tutumları ve davranışları yapması, böylece takipçilerin ve kendisinin manevi hayatta kalma duygusuna hazzına erişmesidir (Pfeffer, 2003).

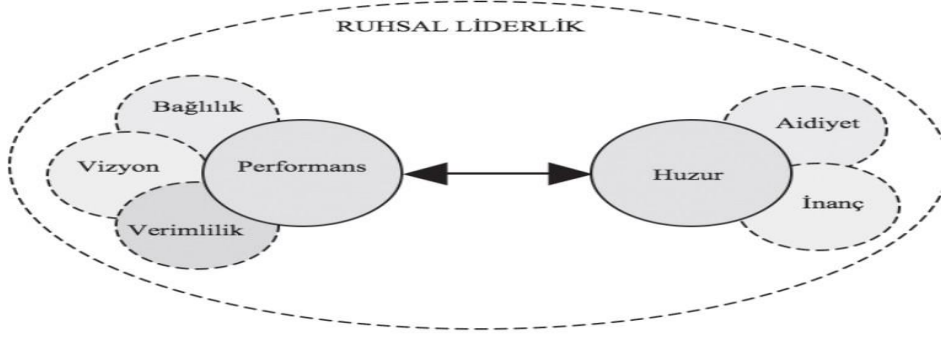
Ruhsal liderliğin bir başka tanımına bakıldığında modern toplumda yâda daha önceki dönemlerde yaşayan insanların, temel ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra güven duyma ihtiyacı hissettiklerini ve kendileri ile benzeşen bireyler ile yakınlık kurdukları, ruhsal liderlerin kendilerini yönlendirilebilecek fikirleri olduğunda buna saygı duymaları ve bunu içselleştirilmiş olarak davranışa dönüştürebilmeleri beklenmektedir. Bu noktada ruhsal liderlik kavramının modern anlamda geçmişteki gibi beklentileri karşıladığını söylemek mümkündür. Bu sebeple çalışmada modern topluma en yakın olan ve konu ile ilgili birçok çalışması olan Fry'n ruhsal liderlik kavramı ele alınmış; (Fry vd., 2005b) ayrıca Ahmet Yesevi'nin bu tanım içinde olduğu düşünüldüğünden Yesevi'nin ruhsal liderlik yönü çalışma boyunca ön planda tutulmuştur.

Bu bakış açısıyla ruhsal liderlik, ruhsal veya manevi olarak haz duygusuna erişilmesi amacıyla yapılmaktadır. Fry'a göre bunu sağlamak için şunları yapmak gerekir:

1-Takipçilere hayatın anlamını farklı bir yolla sorgulamasını sağlayacak yöntemler veya usuller geliştirerek vizyon oluşturmak,

2-Liderin ve takipçilerinin örgüte bağlılıklarını artıracak faaliyetleri geliştirerek iş yerinde sosyo- kültürel bir zemin hazırlamak.(Fry & Nisiewicz, 2013)

İş, bireyin maddi hedeflerini ortaya koyabilmesinde önemli bir araçtır. Buna rağmen iş yaşamının anlamının sorgulanmasını sağlayabilmeli böylece bireylerin kendilerini yeniden keşfetmesinin önünü açmalıdır. Ruhsallık ise, işi etkilemekte ve bireylerin inancı ile iş yerindeki tutumlarını bağdaştırmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Ruhsal Liderlik (Gülbeniz Akduman, 2019)

Şekil 1'den hareketle bireylerin algıladıkları ruhsal liderler; güvenilir, dürüst, merhametli, eleştirilere karşı cesur, kendisiyle barışık yapıdadırlar. Böylece takipçilerine yüksek motivasyon, içtenlik ve ortak değerler konusunda etki etme durumunun daha yüksek olduğunu söylenebilir. Bu bilgilerden hareketle 21.yüzyıl ruhsallık ve ruhani liderlik konusunun çalışanları daha fedakâr hale getirdiği bunu yaparken iç huzurun ve dinamizmin artırılması amaçlanmaktadır. Bu çalışmada ruhani liderlerin söz konusu özelliklerinden hareketle Ahmet Yesevi 21.yüzyıl'da ele alınacak böylece önerdiği üçüncü yol günümüz ile karşılaştırılarak ilgili bağlantıları tartışılacaktır.

2.3. Hoca Ahmet Yesevi'nin Yönetim Felsefesi ve Divan-ı Hikmet

Ahmet Yesevi, tarihi şahsiyetinde belirtildiği üzere öz ve yalın türkçe ile konuşmaktadır. Bu dönemlerde Moğol istilaları sebebiyle horasan bölgesinden Anadolu'ya bir göç dalgası olmaktadır. Bu hareketlilik beraberinde göçebe bir kültüründe oluşmasını sağlamıştır. Anadolu toprağında yaşayan ve soyları Oğuzlara, Karlıklara dayanan Türkler, öncelikle İran etkisiyle Şamanizm ve daha erken dönemlerde Zerdüştlük dinine inanmaktadır.(Köprülü & Köprülü, 1966)

Ahmet Yesevi bu durumu bildiğinden İslamiyet'i daha kolay ve anlaşılabilir şekilde ortaya koyabilmek için, divan-ı hikmeti sade ve yalın bir türkçe ile yazmıştır. Bu dönemlerde devletin dili Hakaniye türkçesiydi. Ancak bu türkçenin 'de yalın ve basit olan kısmını tercih ederek halkın, hikmetlerinde geçen tavsiyeleri anlamasına özen göstermiştir.

Bu çalışmada Ahmet Yesevi'nin menkıbevi, tarihi şahsiyetinden hareketle yazdığı divan-ı hikmet referans alınarak Yesevi'nin Ruhsal (*manevi*) lider olduğu ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Yesevi divan-ı hikmet haricinde '*Fakrname ve Arif-ül bostan*' adlı bir eserde yazmıştır. Ancak fakrnamenin bazı yerlerinde yeseviye ait olmadığı kronolojik olarak ortada olan mahlaslar görüldüğünden 'fakrname' adlı eser bu çalışmada ele alınmamıştır. Bu yönüyle liderliğini sembolize eden ve bu liderlik altında takipçilerin başka bir ifadeyle müritlerin uymalarını istediği yönetim felsefesinin olduğu görülmektedir. Bu yönetim felsefesini divan-ı hikmet adlı eserinde aşağıdaki gibi bazı bölümlerde ifade etmiştir. Bunun yanında Yesevi'nin Arif-ül bostan adlı eserinde Hazini'nin 16.yüzyıl'da kaleme aldığı 'cevahirül ebrar' adlı kitabında geçmektedir. Bu kitabın

günümüzde kayıp olduğu bilinmektedir. Bu bilgilerden hareketle Yesevi ile ilgili en doğru ve sahih bilgilerin yer aldığı düşünülen divan-ı hikmet adlı eser bu çalışmanın temelini oluşturmuştur. Aşağıda Hoca Ahmet Yesevi'nin ruhsal liderliğini temsil eden bazı hikmetlerden kısımlar ele alınmıştır. Böylece ikincil veriler kullanılarak Yesevi'nin yönetim felsefesi incelenmeye çalışılmıştır.

Hikmet-76

Herkim eylese tarikatin davasını
İlk adımı şeriata koymak gerek
Şeriatın işlerini tamam eyleyip
Ondan sonra bu davayı kılmak gerek
Şeriatsız söz etmezler tarikatta
Tarikatsız söz etmezler hakikatta
İş bu yolların yeri bilinir şeriatta
Hepsini şeriattan sormak gerek.

Hikmet-76, Ahmet Yesevi'nin inandığı yola girebilmek için hangi temel şartların yerine getirilmesi gerektiğini en keskin şekilde ortaya koyan; ayrıca bu felsefeyi anlayabilmek amacıyla Ruhsal lideri takip eden takipçilerin (*müritlerin*) sahip olması gereken birtakım özellikler ve görevler sıralanmıştır. Örneğin, Her kim bu yola girmek isterse öncelikle şeriattan haberdar olması gerekmektedir. Şeriat yolunu bilen tarikat girebileceğini ve ikisini bütünleştirdiğinde ise bu şekilde hakikate ulaşabileceğini tavsiye etmektedir. Ayrıca bu noktada Ruhsal liderlik rolünü üstlenenlerin belirli zahmetleri çekerek liyakat usulüyle bu aşamalara geldiğini ifade etmiştir. Bunun aksi olan kişilere ise inanmanın yanlış olduğunu bu tip kişilerden kaçınılması gerektiğini takipçilere tavsiye etmiştir. Bu yönüyle divan-ı hikmet'in 76'nolu hikmetinden anlaşılacağı üzere Yesevi'yi ruhani lider olarak görmek isteyen takipçilerin aslında hangi özelliklere sahip olması gerektiği burada ana hatlarıyla ortaya koyulmuştur. Yani başka bir ifadeyle şeriatsız tarikat giremeyeceğinin altı çizilirken; aynı zamanda tarikatsız marifete ve hakikate ulaşamayacağını bin yıl öncesinden ortaya koymuştur.

Yesevi, divan-ı hikmet'in 95. Beytinde bu yola girmenin ayrıntılarından aşağıdaki gibi bahsetmektedir,

Hikmet-95

Evvel Hû, Ahir Hû deyip perişan ol
Hakk cemalini göstermezse ben ne olayım
Zâhir Hû Hu, Bâtın Hû deyip yola gir
Hakk cemali göstermese perişan olunur
"La ilahe illallah" deyip ağla
Hakk zikrini her kim dese oraya git
Mürşid-i kâmil hizmetine gidip yürü
Hakk cemalini göstermese perişan olunur"
"Dile al "La İlahe İllallah"ı
Akla koy her nefesde ol uyanık
Pir-i kâmil nazar eyleyince sana ansızın
Hakk cemalini göstermese perişan olunur
Edhem gibi uzak olup dünyayı tep

Kimi görsen Hızır bilip elini öp
Cemalini göreyin desen seherde kalk
Hakk cemalini göstermese perişan olunur
Allah diyen kulların kulu ol
Toprak gibi yol üstünde yolu ol
Aşıkların yanıp uçan külü ol
Hakk cemalini göstermese perişan olunur
Zâkir olup şükreder olup Hakk'ı se v
Seher vaktinde kalkıp nefsinin gözünü oy
Bayezid gibi âşık olup dünyayı bırak
Hakk cemalini göstermese perişan olunur
Yürüsen, dursan; yatsan, kalksan Hakk'ı söyleyen
Zâkir olup, şükreder olup candan geçsen
Vallahi-Billahi dünya haram bırakıp atsan
Hakk cemalini göstermese perişan olunur.

Hikmet'in 95.beyitinde artık Ruhsal lider (*Yesevi*) tarafından kabul edilen takipçilerine bu yolda zikri (*dil ile ikrar*) nasıl ve hangi zamanlarda yapmalarının uygun olduğunu, herhangi bir mürşide (*Ruhsal lider*) saplantılı olunmaması gerektiğini kalpten Allah diyen ve buna göre bir hayat tarzı olanların Ruhani liderler (*Mürşit-i Kâmil*) olduklarından bahsedilmiştir. Bu yönüyle Yesevi sadece kendisinin değil başka ruhsal liderlerinde olduğunu saygı ve tevazu ile kabul etmektedir. Bu hikmetlerde sürekli vurgu yaptığı diğer bir konuda insanların bu dünyaya çok heves etmemesi gerektiğidir. Muhtemelen günümüzde fırsat maliyeti olarak adlandırılan '*her seçim bir kaybediştir*' kuramında olduğu gibi batını (*Vehbi*) bilgiye götüren yolun açılmasının yöntemini vermiş olabileceği düşünülmektedir. Ahmet Yesevi'nin ortaya koyduğu ruhsal liderlikte bir hareket ahlakının olduğunu söylemekte mümkündür. Dolayısıyla bu hareketin özünü şeriattan alan tarikat ile birleştiren yapıda bir marifet ehlinin olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu üç aşama sağlandığında ise takipçilerin hem kendi hareketlerinin karşılığı hem de Ruhani liderlerinin metodolojisi sayesinde hakikate ulaşabilecekleri öngörülmektedir.

Ahmet Yesevi, ruhsal lider olmadan bu yola girmenin doğru olmadığını ifade etmiştir. Bunu yine divan-ı hikmette 81.Hikmet adlı beyitlerinde aşağıda gibi dile getirmiştir,

Hikmet-81

Mürşitlerin hizmetini eyle alışkanlık
Kendiliğimden yola girdim, deme sakın
İyi bilsen, tarikatın tehlikeleri var
Kılavuzsuz işbu yola girmeyin dostlar.

81.Hikmet adlı beyitlerinde yine Yesevi bu yola girmenin şartının mutlak suretle bir rehberden yâda diğer ifadeyle ruhsal lider bulmaktan geçtiğini ifade etmiştir. Ahmet Yesevi divan-ı hikmet'te en son bölüme münacat kısmını eklemiştir. Bu kısım incelendiğinde yazılan bu eserin ne kadar değerli olabileceği ve insanların ruhuna nasıl bir etki yaratacağı ile ilgili aşağıdaki gibi örnekler vermiştir,

Münacat Bölümü

Münâcât eyledi Kul Hoca Ahmed;

Allah'ım eyle kuluna rahmet
Garip Ahmed sözü aslâ eskimez;
Eğer yer altına girse, çürümez.
Yine mensuh olup o hâr olmaz;
Okuyan bağlilar hasta olmaz.
Okuyana eylerim orada şefkat;
Kıyamette eyleyim şefa
Allah'ım eylese nasip bana cennet,
Okuyanlara eylerim şefa
Dileği her ne olsa Tanrı vere;
Muhabbet şevkini gönlüne koya.

Bu bölümde Hoca Ahmet Yesevi'nin ruhsal lider olarak hangi özelliklere ve felsefeye sahip olduğu takipçilerinin hangi kurallara uyması gerektiğini, bu kitabı hakkıyla anlayanların ve tavsiyelerine uyanların ne gibi olağanüstü hallere ulaşabileceklerinin müjdesi verilmiştir.

Ahmet Yesevi adabı ve takipçilerinin menakıpları ilgili en genel bilgiler Hazini tarafından yazılan 'Cevahirü'l Ebrar', adlı eserde ortaya koyulmuştur. Yukarıda divan-ı hikmette geçen beyitlerin daha derin ve iyi anlaşılmasını sağlayabilmek amacıyla burada söz konusu esere değinilmesi gerekmektedir. Bu eser sultan III. Murad'ın isteğiyle 1593 yılında yazılmıştır. Eserin muhtevası ele alındığında Hazini'nin batını ilimlere büyük önem verdiği görülmektedir. Hatta kendi ifadesiyle İbn-Sina ve Fahreddin Razi'nin batını ilimlere eğilmedikleri için bir gül gibi açtıklarını ama çok çabuk solduklarını ifade etmiştir.(Okuyucu, 1995)

Hazini bu eserde, ruhsal lider olan Yesevi'nin takipçilerine (müritlerine) kalplerindeki ve yeteneklerindeki gelişimin başlamasının temel şartının halvete girmek olduğunu söylemektedir. Halveti'de bir ruhani liderin (mürşit-i kâmil)'in gözetiminde 40 gün boyunca kimseyle görüşmeden ve az bir yiyecek ile geçirilen zaman olarak tanımlamaktadır. Ruhsal liderin tıpkı bir bostancı gibi takipçisinin kalbine girebilmesi için bu yöntemin uygulanmasının gerekli olduğunu ve takipçilerinde ruhani lidere itaat etmeleri gerektiği belirtilmektedir. Halvet bahsi Yesevi'de ve takip eden öğrencileri için harf- harf tanımlanmış oldukça önemli bir metottur. Halvet yolundan geçen takipçilerin öğrenmesi gereken abdest türlerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1-Ruh Abdesti: Bu kısımda kişiler hayvanlık cihetinden kurutulurlar.
- 2-Sır Abdesti: Makam mevki hırsı, dünyaya heves ve ikiyüzlülük gibi durumlardan kurtulmak.
- 3-Kalp ve Gönül Abdesti: Münafıklık, kötü ahlaktan kurtulmak.
- 4-Dlin Abdesti: Yalan, gıybet, dedikodu ve boş kelimadan kurutulmak.
- 5-Zahir Abdesti: Tüm azaların manevi olarak temizlenmesini sağlamaktır.

Ahmet Yesevi bu abdest aşamalarını yerine getirenlere Yaratıcı ile görüşebilmenin önündeki perdelerin açılacağını söylemektedir. Cevahirü'l Ebrar'da Ahmet Yesevi yolunu takip edenlerin nasıl zikretmeleri gerektiği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Bununla birlikte Yesevi ile başlayan Zikir-i Erre'nin de Hızır (a.s) aracılığıyla öğrenildiğine değinilmiştir.(Okuyucu, 1995)

Ruhsal lider, Ahmet Yesevi 'ye takipçi (mürit) olunabilmesi için kişilerde bulunması gereken özelliklere bakıldığında:

- 1-Fakirliğin gizlenmesi.
- 2-Cömertliğin gizlenmesi.
- 3-Öfkeyi gizlenmesi.

4-Zorlukların gizlenmesi.

5-İyi amellerin gizlenmesi.

Bu amellerin yerine getirilmesiyle birlikte kişinin miracına ulaşabileceği ifade edilmektedir. Bu miracında nebiler, âşıklar ve arifler için farklı mertebelerinin olduğu ifade edilmiştir. Böylece Hz. Muhammet (s.a.s)' in dediği üzere *'Nebiler biżatibi kendi vücutlarıyla, âşıklar kalpleriyile ve arifler ruhuyla miraca çıkabilirler.'*

Ahmet Yesevi'nin kerametleri ve takipçilerinin nasıl etkilendiğini anlatan menakıpnamelere bakıldığında ise harikulade halleri mecbur kalmadıkça göstermediğini bu hallerinde genellikle ona karşı düşmanlık edenlere toplu halde gösterildiğini kendisini seven ve takip eden takipçilerine ise bireysel olarak gösterildiği söylenebilir (Okuyucu, 1995).

Ahmet Yesevi Ruhani lider (mürşit-i kâmil) olmanın yollarını da belirlemiştir. O'na göre yetmiş ilim okumayınca ve yetmiş makamdan geçmeyince bu ilahi ilim ve ruhani liderlik makamına erişilemez. Bu makamlardan birisi bile eksik kalsa bu işin olmayacağını çok katı bir şekilde ifade etmiştir. Makamlar 360 deniz ve 44 pencereden meydana gelmektedir. Bu 44 pencerenin her biri altında 44 yol ortaya çıkar. Ayrıca 9 taht ve her taht üzerinde kendi başına hükmeden sultanlar vardır. Bu taht ve sultanlar geçildiğinde ise büyük bir kuyu ve yüce bir kapı ortaya çıkmaktadır. Bu kapı ve yolları geçilse dahi bir büyük kubbe ortaya çıkar. Nihayetinde 6 yol görünür ve bu yolların başında 18.000 alem şaşırılmış bir halde beklemektedir. Bu sebeple tıpkı İmam-ı Rabbani'nin ariflerin hallerinde anlattığı gibi bir durumu (Rabbânî, 2010) Yesevi'nin ayrıntıları ile ve birebir görmeden yazılamayacak tasvirler ile ortaya koyması şaşırtıcı görünmektedir.

Yesevi'nin usulünü devam ettirebilecek ruhani liderlerin özelliklerine değinildikten sonra takipçileri olan kişilerde bulunması gereken temel özellikleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

1-Edep ve hayâli olmak.

2-Zeki ve anlayışlı olmak.

3-İtaatkâr olmak.

4-Hızlı ve çevik olmak.

5-Sözüne sadık, dürüst olmak.

6-Vefalı olmak.

7-Malını ve mülkünü ruhani lider uğruna harcayabilmelidir.

8-Ruhani liderin harikulade sınırlarını saklayabilmeli.

9-Ruhani liderin tüm telkin ve sözlerine candan ve isteyerek uymalı.

10-Gerektiğinde ruhani lideri için canını ortaya koyabilmeli.

Bu özellikler ele alındığında ruhani liderlere tam bir bağlılık olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte insanların sevdiği bir işte daha fazla yoğunlaşabildiğini ve derinleşebildiğini ortaya koyan birçok çalışma literatürde mevcuttur. Aynı zamanda sevginin ve ilgini dinamik kalabilmesi için yine takipçilere yukarıda abdest türleri bahsinde yöntemler açıklanmıştır.

Ahmet Yesevi ile ilgili adap, menakıplar ve felsefesi ile ilgili durumları ele alan Cevahirü'l Ebrar kaynağından anlaşıldığı gibi Yesevi bu yolu ortaya koyduğunda, dünya ile ilgili makam, mevki, şan ve şöhret gibi durumları önemsememiştir. Hatta daha doğru bir ifadeyle terk-i terk etmiştir. Elbette bu terk edişi bir ruhbanlık gibi ifa etmemiştir. Zamanının üçte birinde kaşık yontmuş, diğer kısmında ibadet etmiş ve kalan son kısmında ise takipçilerine ilim öğretmiştir. Buradan anlaşılacağı üzere zamanın büyük bir hazine olduğunu bununda doğru harcanması gereken bir sermaye olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yesevi'nin divan-ı hikmetinden konu ile ilgili olan kısımları bu bölümde Cevahirü'l Ebrar'dan yararlanarak ele alınmıştır. Bu yönüyle Yesevi'nin ilgili kaynaktan birçok deruni bilgiyi ortaya çıkardığını söylemek gerekmektedir. Bu çalışmanın konusu ile ilgili olduğu düşünülen yönlerin ön plana çıkarılması hedeflendiği için burada yalnızca lider, takipçi gibi durumlar etrafında inceleme yapılmıştır.

3. TARTIŞMA

Ruhsallık; bireylerin kendisine, ailesine, yakın ve uzak çevresine haz veren, mutluluk sağlayan, merhamet, sevgi, aidiyet, huzur bulma, sorumluluk alma gibi duygu düzeyleri ile ilgilidir. Bu sebeple birçok ruhsal lider ruhsallığı din ile ilişkili olarak anlatmıştır. Fakat din, olmasa da ruhsallığın olacağını, din ile ruhsallık arasındaki ilişkide en önemli etkinin fedakârlık olduğunu, bu fedakârlık duygusunun empatiyi ortaya çıkararak saygı ve sevginin oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir.

Modern dünyada ruhsallık konusu anlaşılmasında pozitivist ve pragmatik bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Buna rağmen ruhsal liderlik konusunun iyi anlaşılmasıyla birçok problemin kendiliğinden çözülebileceğini söylemek mümkündür. Başka bir ifadeyle bu çalışmada modern dünyada ruhsal liderlik olarak ifade edilen asırlar öncesinden (*mürşit-i kâmil*) olarak bilinen kavram ele alınmıştır. Böylece hem geçmişin izleri sürülüp yönetim felsefesine daha derin, kapsamlı bir çerçeve getirilmeye çalışılmış hem de konunun daha farklı ve özgün yönden ele alınabilmesi adına farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Ahmet Yesevi'nin ruhsal liderlik içinde başlangıç olarak getirdiği usul ve yöntemin günümüze kadar ulaşması, Türk süfliliğine kattığı özgün duruşundan dolayı çalışmanın odağına alınarak ruhsal lider olarak incelenmiştir.

Hoca Ahmet Yesevi'nin Türkistan coğrafyasından Anadolu'ya kadar olan kısımda Türk süfliliğinin doğmasındaki en büyük etkiyi yaratan ruhsal lider olduğu görülmektedir. Ahmet Yesevi'den önce de bu coğrafyada tasavvuf ile uğraşan dolayısıyla ruhsal liderlik yapan kişilerin olduğu bilinmektedir; ancak bu şahıslar acem kültürünün etkisinde kalarak ya unutulduklar ya da kendilerinden sonra bir felsefe, yöntem ortaya koyamadıkları için kuvvetli bir etki yaratamadılar.

Türkler 10.yüzyıl başlarında Anadolu'ya göç etmişler ve bu toprakları vatan olarak benimsemiştirler. Bununla birlikte erken dönem İslamiyet'in sonları olarak kabul edilen (650-1100) dönemlerinde Ortodoks İslam anlayışından Heterodoks İslamiyet anlayışına doğru özellikle Acem kültürünün etkisiyle yönlenmişlerdir (Kılıç, 2013).

Osmanlı devletinin kurulmasından öncesi ve sonrasında Ahmet Yesevi'nin ruhsal liderliğinden etkilenen takipçilerine *Bacıyan-ı Rum*, *Abdalan-ı Rum*, *Ahiler* ismi verilmekteydi. Bu kişiler bir yer fethedilmeden önce o bölgelere giderek ahlakı, sevgiyi, adaleti, hoşgörüyü, dürüstlüğü hem anlatır hem de yaşarlardı.(Şahin, 2001). Bu sebeple Anadolu Selçuklu devletiyle beraber başlayan bu akım Osmanlı devletinin son dönemlerine kadar devam etmiştir. Hatta Osmanlı devleti kurulmasından önce de Ahi Evran ile başlayan Ahilik teşkilatı Osmanlı devleti tarafından tanınmış ve belirli bir düzen oluşturulmuştur. Böylece devlet yönetiminde iç kontrol, kalite kontrol gibi denetimler rutin olarak bu kişilerin vasıtasıyla devam ettirilmiştir.(Battal & Durmuş, 2017).

4. SONUÇ

Ahmet Yesevi'nin getirdiği yöneme bakıldığında kendisini Ruhsal lider olarak görenlere bazı tavsiyeleri bulunmaktadır, halkın içinde olmalarını, basit ve yalın olmalarını, dürüstlükten ödün vermemelerini, kazançlarının mutlaka emekleriyle olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu nedenle kendisi menkıbevi hayatında ve tarihi hayatında ifade edilen kaşıkçılık ile geçimini sürdürürken hiç kimseden maddi bir beklenti içerisine olmamıştır. Bu konuya kanıt olarak, kendisinin üçüncü kuşaktan takipçisi olan ve Macaristan'da yaşadığı bilinen Koyun Baba, Çoban Baba, Gül Baba adlı takipçileri gül yetiştirerek geçimini sağlamaktadır.(Yılmaz, 2021) Yesevi'nin diğer takipçilerinden olan Ahi Evran yine dericilik işiyle meşguldür. Bununla birlikte dericiliğin en mahir ustalarındandır.(Özköse, 2022) Abdalan-ı Rum diye yukarıda bahsedilen takipçiler ise şehirlerin dışında kendilerine sembolik olarak bir yer inşa ederek ilim ve zanaat isteyenlere, gönüllü olarak hizmet etmişlerdir.

Türkler, Horasan ve Orta Asya'da beş büyük medeniyeti oluşturmuştur, Karahanlılar, Gazneliler, Babürlüler, Selçuklu ve Osmanlı'yı bu felsefe ile yönetmişlerdir. Yesevilik ile başlayan yukarıda divan-ı hikmet örnekleri verilirken tartışılan bu yola girmenin usulleri kısmından anlaşıldığı gibi dört kapı ve kırk makam kuralının olduğunu söylemek mümkündür. Literatürde bu felsefenin daha çok Hacı Bektaş-ı Veli tarafından tavsiye edildiği görülmekteyse de Yesevi'nin takipçisi olduğu bilinmektedir.

Bu noktada dört kapı kırk makamın ve sekizgen haline gelmiş simgelerin insanın olgunlaşması ve İnsan-ı kâmil olması yolunda sadece geçerli olmadığını, yapılan mimari eserlerde bu felsefenin işlendiğini görmek mümkündür. Bugün Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan, Kazakistan ve Türk bayrağının ilk halindeki sekizgen gibi örnekler verilebilir. Bu sekizgen yapının aslında Yesevi'nin Ruhsal liderliği ile temellerini attığı birlikte olma içgüdüsünden kaynaklı olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde anlaşılmaya çalışılan ancak ezoterik yapısından dolayı göz ardı edilen bu felsefe ile batı temel felsefesini oluşturan materyalizm ve Platonculuk ya da sonrasında Neo-Platonculuk olarak adlandırılan felsefe arasında ne gibi farkların olduğunu ortaya koymak durumundayız. Bu sebeple Yesevi'nin getirdiği bu yöntemin üçüncü bir yol olarak karşımızda olduğunu söylemek doğru olacaktır.

Ahmet Yesevi felsefesinde üçüncü yol olarak ifade edilen yöntemin içeriği ele alındığında, iki tane Zahirin olduğunu, iki tanede Batın'ın olduğu görülmektedir. İki tane zahir (*Akıl ve Bilgi*) olarak tanımlarken; iki batın (*Erdem ve Aşk*) olarak tanımlanmaktadır. Öncelikle insanın akıl ve bilgiyi kullanmayı öğrenmesi gerekmektedir. Daha sonrasında erdemi ve aşkı hissetmesi gerekmektedir. Bu noktada idealist felsefe maddeyi kabul etmezken bunun yerine tasavvuru koymaktadır. Materyalist felsefe ise tasavvur diye bir şeyi kabul etmezken her şeyi madde ve türevlerinden ibaret görmektedir. Yesevi'nin getirmiş olduğu yönetim felsefesine göre '*madde olmadan mana olmaz, mana olmadan madde ise yaramaz.*' Bu yönüyle Yesevi'nin Ruhsal liderliği holistik bakış açısını 11. yüzyıl 'da yakalamış ve bunu takipçilerine divan-ı hikmet'inde açıkça tavsiye etmiştir. Yesevi beden ve ruh arasındaki dengeyi kurmayı öğütlemiş ve yapılan her işin aşk ile yapılması gerektiği ifade etmiştir. Kendisinin yakın dönemlerinde yaşamış ve aynı ekole mensup olduğu kardeşi tarafından yazılan eserden anlaşılan Harun Veli'ye göre (*Konya Seydişehir'in kurucusu*) ruhun aşamalarını:

- 1-Öncelikle takipçilerin eğitilmesi gereken yönü 'ruhu cismanidir'.
- 2-Daha sonra ruhunu eğitime hazır hale getirmek 'ruhu revandır'.
- 3-Kendisini yaratıcısına adanmış bir ruh haline getirmek 'ruhu sultanidir'.
- 4-Allahın cemalinde bazı durumların ortaya çıktığı ruh haline ise 'ruhu kutsi'dir (Kurnaz, 1991).

Sufizmin temelinde nefsin aşamalarında yine dört bölüm olduğu, benzer bir yapının ve aşamaların oluştuğunu söylemek mümkündür.(Frager, 2018) Bununla birlikte Yesevi 'den önce yaşayan veya kendisinin çağdaşı olan büyük ilim insanları da 'ruh ve nefis' konusu ile ilgilenmiştir. Bunlardan başlıcaları El-Kındi, Farabi, İbn-i Sina, Biruni ve Musa el Harezmi' dir. Bu ilim adamları ruh ve nefis kavramlarını ayrı olarak ele almışlardır. Bunun yanında Aristocu ya da Platoncu bakış açısını rehber edinmişlerdir. Yesevi bu ilim adamlarından farklı olarak durumu sadece kavramsal boyutta değerlendirmemiş bu işin usulünü kendi yöntemleriyle ortaya koyarak günümüzde holistik (bütüncül) bakış açısı olarak ele alınan yöntemi geliştirmiştir.

Ortadoğu ezoterik yapısı ele alındığında ise bir üçgenin varlığından bahsedilebilir. Öyle ki bu üçgenin içinde bir göz olduğunu bunun dünyadaki her şeyi görebilen bir simge olduğunu söylemek mümkündür Batı dünyası bu yönüyle ele alındığında ister masonlukta ister Hristiyanlıkta olsun hep bir üçgen kültürüne göre hareket ettiği görülmektedir. Örneğin, Zohar'a göre Musevilikte iç-içe geçmiş iki üçgen örneği verilmektedir. Buna göre bu iki ters üçgenin bir araya gelmesiyle olgun insan oluşur ve ışığın parladığı yer aslında bireyi tanrıya ulaştırır. Aslında bu görüş klasik bir kabala görüşüdür ancak son dönemlerde ruhsallık kavramının batıda ilgi ve merak uyandıran bir konu haline gelmesinden dolayı bu oluşumun anlaşılabilmesini sağlayan düzeye ruhsal zekâ denildiğini ifade etmektedir (Zohar, 2012). Buradan hareketle batı düşüncesinin daha çok üçgenler üzerinde düşündüğünü söylemek mümkündür. Ahmet Yesevi'nin önerdiği dört kapı (şeriat, tarikat, marifet, hakikat) dörtgen şekiller üzerinde kurulmuştur. Bu haliyle bakıldığında daha büyük ve geniş bir perspektife sahip olduğu görülmektedir.

11.yüzyıl'da başlayan Yesevîlik daha sonraki asırlarda Orta Asya'da ve Maverâü'n nehr Türkleri arasında hızla yayılmıştır. Bununla birlikte orta Asya'da Yesevînin takipçilerine Kabil, Diyarbakır, Hicaz, İstanbul rastlanmaktadır. Bu sebeple günümüzde özellikle Kırgız-Kazak Bozkırlarında Hoca Ahmet Yesevî'nin nüfuzu ve değeri hiçbir suretle eksilmemiştir. Türk sufizmi içinde en büyük Ruhani lider olarak görülmektedir. Divan-ı hikmeti ile tüm zamanlarda onu kolayca anlayabilmelerini düşünmüş ve bu yola girmek isteyen takipçilerine öz ve yalın bir Türkçe ile tavsiyelerde bulunmuştur. Bunu yaparken kendisi hem batını yönden hem de zahiri yönden öncülük etmiştir. Böylece batının sürekli değişkenlik gösteren materyalist veya idealist felsefesinin karşısına dengeyi ve ruhu odağına koyan üçüncü bir yol çıkarmıştır.

Ahmet Yesevî üçüncü yol önerisini asırlar öncesinden ele alırken günümüzde bu felsefenin yâda anlayışın nasıl algılandığını tartışmak gerekmektedir. Aslında Türk sufizminin piri olarak kabul edilen Yesevî'nin ortaya koyduğu tasavvuf yolu ve ruhsal liderliği ne anlama geliyor? Başta cevabı aranacak soru bu olmalıdır. Bu sorunun cevabını verebilmek amacıyla tasavvuf yolunun temelini Hz. Âdem (a.s.)'a kadar indiren Kılıç'a göre tasavvuf sadece günümüz insanı için değil Hz. Âdem (a.s.)'den bu yana tüm insanlar tarafından takip edilmesi gereken bir yoldur. Buna göre Hz. Âdem (a.s.) nefisini terbiye eden ilk kişidir. Başka bir ifadeyle nefs-i levvame aşamasından geçmiştir Ayrıca tasavvufta Yesevî'nin takip ettiği insan sermayesi ve bununda bir öz'den meydana geldiği ancak formun değiştiği inancı hâkimdir. Böylece Hz. Âdem (a.s.)'dan son peygamber Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemine kadar gelen temel prensipler aynıdır. Buna rağmen tebliğ biçimleri ve topluma yaptıkları ruhani liderlikleri farklılık göstermektedir. Bu yüzden modern zamanlarda insanlık tasavvufa ve ruhani liderlere bilerek yâda bilmeyerek ihtiyaç duymaktadır.(Kilic, 2012)

Ahmet Yesevî bu bütüncül bakış açısını geliştirirken tasavvufta bulunan öz ve form durumunu ön planda tutmuştur. Böylece insanda akıl ve kalp ile ulaşılması imkânsız olan (öz)'e üçüncü ve dördüncü faz olan aşk ve erdemi ekleyerek ulaşılabileceğini tıpkı örnek aldığı peygamberlerdeki gibi kendi tarzıyla (form) ortaya koymuştur.

Tasavvuf “ruh” diye tanımlanan manevî bir özü taşıyan günümüz insanı içinde ruhani hayatın niteliğinin derinleştirilmesinde veya manevî bir doyum arayan ruhların ihtiyacının tatmininde en önemli rolü üstlenen hareket tarzıdır. Bu hareket köklerini şeriatan, gövdesini tarikattan, dallarını marifetten ve meyvesini hakikatten alır. Yesevî bu ağacın nasıl yetiştirileceğini ve nasıl korunacağını müritlerine (takipçilerine) divan-ı hikmet eserinde ayrıntılı olarak ifade etmiştir. Bu metafora göre Yesevî ruhsal liderliğini kabul eden takipçilerine belirli bir hareket ahlakının varlığından bahsetmiş ve bu aşamaları geçmeden böyle bir ağacın yetişmeyeceğini söylemiştir.

Ağaç örneğinden hareketle Cebecioğlu'na göre her insanın bu yolda mürit (takipçi) olamayacağı çünkü bu yolun “popüler bir akım” olmadığı; ancak bu olmasa Odahi ağacı yetiştirmeye yarayan ortamı hazırlamanın elzem olduğu söylenebilir. Konu ile ilgili önemli çalışmaları olan Cebecioğlu'na göre yolda dökülme oranı bulunmakta ve ruhsal liderin takipçilerinin ancak %1 kadarı bu yolda kendilerine ait bir ağacı yetiştirebilmektedirler (Cebecioğlu, 1993). Bu noktada umutsuzluğa düşmeye gerek yoktur. Günümüzde artık internet ile birlikte “on-line biat” mümkün hale gelmektedir. Öyle ki ruhsal lider olarak kabul edilen kişilerde buralardan takip edilmektedir. Bir takipçi aradığı birçok sorunun cevabını günümüzde çok hızlı biçimde alabilir. Bunun en çarpıcı örneği merkezi ABD'de olan yaklaşık beş yüz milyona yaklaşan New-Age tarikatıdır. Dünyada ve ülkemizde birçok tasavvuf ekolünün olduğu bilinmektedir. Bu oluşmalarında farklı alanlara yoğunlaştığı görülmektedir. Buna rağmen koordinasyon eksikliği ve yönetim tarzlarındaki düzensizlikler yüzünden birçoğu amacına ulaşmadan yok olmakta ya da yeterince takipçiye ulaşmamaktadır.

Yukarıda sayılan Yesevî'nin ruhsal liderliği ile ilgili üçüncü yol önerisinden hareketle günümüze bakan tarafı ele alınmıştır. Buna ek olarak Yesevî günümüzde yaşasaydı acaba nasıl bir metot izlerdi? Bu soruyu yine kendisinin yazmış olduğu divan-ı hikmet adlı eserinde aramak gerekir. Kuran ve sünnete göre bir hayat yaşanılmasını tavsiye eder bunun içinde İnternet, TV gibi uygulamaları kullanmayı takipçilerine tavsiye ederdi.

Yesevi hikmetlerinin günümüze bakan bir diğer yönü bu hikmetlerin analizlerinin ve yorumlarının yeterli düzeyde anlatılmamış olmasıdır. Bunun içinde Türkistan'da Hoca Ahmet Yesevi adına geçmişte üniversite kuran ülkemizin, Yesevî hikmetlerini yeni bestelerle yorumlayarak gündelik hayatın içinde ve zikir meclislerin ana unsurlarından birisi olarak ortaya koyması; tıpkı Özbekistan ve Kazakistan'da olduğu gibi Yesevî-Han meclislerini canlandırılmalıdır. Ülkemizde bazı bilim insanları Yesevi üzerinde edebi, tarihsel çalışmalarını son otuz yılda başlatmıştır; ancak bu sayının sınırlı olduğu görülmektedir. Yesevi ve takipçilerinin sadece edebi, tarihi yönüyle değil liderlik, yönetim, sosyolojik, pedagojik, devlet yönetimi, adalet gibi yönlerinin araştırılması gerekir. Yahya Kemal Beyatlı'nın ifadesiyle Yesevi, Türk milletinin aslını kendisinde bulacağı büyük bir hazinedir.(Özden, 2015)

Ahmet Yesevi yaşadığı dönemde ve sonrasında birçok takipçisi olan etki alanı büyük bir ruhsal liderdir. Ortaya koyduğu bütünleştirici (üçüncü yöntem) felsefesi birçok medeniyetin içinde büyümesini sağlarken devletlerin ve daha küçük yapıdaki örgütlerin bile oto-kontrolünü sağlamıştır. Bunun temel nedeni bu felsefenin insanın sadece madde yâda ruhtan ibaret olmadığını peşinen kabul etmesinden ileri gelmektedir. Günümüzde bu öğretilerin modernize edilerek ve temel prensiplere sadık kalınarak temel değerler düzeyinde eğitim sisteminde, işyerleri ve kuruluşlarda etik değerler altında öğretilmesi düşünülebilir. Avrupa kıtasında ve özellikle kuzey Amerika'da profesyonel etik standartlar adı altında uygulamalar 21 yüzyıl.'ın ilk çeyreğinde başlamasına rağmen ülkemizde henüz bu konular ile ilgili çalışmalara rastlanılmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1994). Transformational leadership and organizational culture. *The International journal of public administration*, 17(3-4), 541-554.
- Battal, F., & Durmuş, İ. (2017). Modern Ahilik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 63, 71-84.
- Cebecioğlu, E. (1993). Hoca Ahmet Yesevî. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34(1-4), 87-132.
- Covey, S. R. (1991). Principle-centered leadership, New York: Summit. Creswell, JW (2003). Research design. Qualitative, quantitative and mixed methods.
- Farling, M. L., Stone, A. G., & Winston, B. E. (1999). Servant leadership: Setting the stage for empirical research. *Journal of leadership studies*, 6(1-2), 49-72.
- Fragar, R. (2018). *Kalp, nefis ve ruh*. Sufi Kitap.
- Fry, L. W. (2003). Toward a theory of spiritual leadership. *The leadership quarterly*, 14(6), 693-727.
- Fry, L. W., & Nisiewicz, M. S. (2013). *Maximizing the triple bottom line through spiritual leadership*. Stanford University Press.
- Fry, L. W., Vitucci, S., & Cedillo, M. (2005a). Spiritual leadership and army transformation: Theory, measurement, and establishing a baseline. *The leadership quarterly*, 16(5), 835-862.
- Fry, L. W., Vitucci, S., & Cedillo, M. (2005b). Spiritual leadership and army transformation: Theory, measurement, and establishing a baseline. *The leadership quarterly*, 16(5), 835-862.
- Gülbeniz Akduman. (2019). Ruhsal Liderlik. 21. yüzyılda liderlik yaklaşımları, 105.
- House, R. J., & Shamir, B. (1993). Toward the integration of transformational, charismatic, and visionary theories.
- Hökekleli, H. (2006). İslam geleneğinde psikoloji kültürü. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 409-421.
- Kılıç, R. (2013). Ahmet Yaşar Ocak'ın Eserlerinde İslam ve Kimlik Meselesi. Hacettepe University Journal of Turkish Studies/HÜTAD Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 19.
- Kilic, M. E. (2012). *Tasavvufa giriş*. Sufi Kitap.
- Koçel, T. (2007). İşletme yöneticiliği: Yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik, modern, çağdaş ve güncel yaklaşımlar. Arıkan Basım Yayınları.
- Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (1993). Credibility. San Francisco: Jose Bass. Inc. Publisher.
- Köprülü, M. F., & Köprülü, O. F. (1966). Türk edebiyatı'nda ilk mutasavvıflar. (No Title).
- Kurnaz, C. (1991). Abdülkerim bin Şeyh Mûsâ Makâlât-ı Seyyid Hârûn. *İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi*.
- Moxley, R. S. (2000). Leadership and spirit: Breathing new vitality and energy into individuals and organizations. (No Title).
- Northouse, P. G. (2021). *Leadership: Theory and practice*. Sage publications.
- Okuyucu, C. (1995). Hazinî, Cevâhirü'l-ibrâr min emvâci'l-bihâr. *Kayseri: Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü*.
- Özden, H. Ö. (2015). Yahya Kemal ve tasavvuf. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(1), 97-123.
- Özköse, K. (2022). *Anadolu Erenlerinden Abi Ervan-I Veli*. İstanbul Sabahattin Zaim University.
- Pfeffer, J. (2003). Business and the spirit. Handbook of workplace spirituality and organizational performance. New York: ME Sharpe.
- Rabbânî, İ.-İ. (2010). *Ariflerin Halleri*. Çev.: Necdet Tosun, İkinci Baskı, İstanbul: Sufi Kitap.
- Şahin, H. (2001). *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Abdalan-I Rum (1300-1400)* [PhD Thesis]. Sakarya Üniversitesi (Turkey).
- Varlı, N. (2019). Erken dönem İslâm âlimlerinin psikolojiye katkıları: Akıl, nefis, ruh kavramları. *Antakiyat*, 2(1), 67-89.
- Yılmaz, M. E. (2021). Budapeşte'deki Gül Baba Türbesi'nin Onarımları 1884-1915. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 99, 11-36.
- Zohar, D. (2012). Spiritual intelligence: The ultimate intelligence. Bloomsbury publishing.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİNİ

Yapılan bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED SUMMARY

Yesevism, which started in the 11th century, spread rapidly in Central Asia and among the Turks of Transoxiana in the following centuries. However, followers of Yesevi are found in Kabul, Diyarbakir, Hijaz and Istanbul in Central Asia. For this reason, the influence and value of Hoca Ahmet Yesevi, especially in the Kyrgyz-Kazakh Steppes, has not diminished in any way. He is seen as the greatest Spiritual leader in Turkish Sufism. With his wisdom in Divan-ı, he thought that they could easily understand him at all times, and he gave advice in a concise and simple Turkish to his followers who wanted to take this path. While doing this, he pioneered both inwardly and outwardly. Thus, he created a third way, which puts balance and spirit in its focus, against the ever-changing materialist or idealist philosophy of the West.

When the content of the method, which is expressed as the third way in Ahmet Yesevi's philosophy, is considered, it is seen that there are two Zahirin and two Batin. While defining two zahir (Mind and Knowledge); It is defined as two abdomens (Virtue and Love). First of all, people need to learn to use reason and knowledge. Then he needs to feel virtue and love. At this point, while idealist philosophy does not accept matter, it puts imagination instead. While materialist philosophy does not accept such a thing as imagination, it sees everything as consisting of matter and its derivatives. According to the management philosophy that Yesevi brought, "without matter, there is no mana, without mana, matter is useless." With this aspect, Yesevi's spiritual leadership caught the holistic point of view in the 11th century and clearly recommended this to his followers in his divan-ı wisdom. Yesevi advised to establish the balance between body and soul and stated that every job should be done with love. According to Harun Veli (the founder of Konya Seydişehir), which is understood from the work written by his brother, who lived in his close period and belonged to the same school, the stages of the soul are:

- 1-First of all, the aspect that the followers need to be educated is their 'spiritual material'.
- 2- Afterwards, getting the soul ready for inclination is 'revan the soul'.
- 3- It is 'the sultan of the soul' to become a soul devoted to its creator.
- 4- The mood in which some situations occur in the beauty of Allah is 'spirit holy'.(Kurnaz, 1991)

On the basis of Sufism, it is possible to say that there are four parts in the stages of the soul, and that a similar structure and stages are formed.(Frager, 2018) However, great scholars who lived before Yesevi or who were contemporary with him were also interested in the subject of 'soul and soul'. The main ones are El-Kındi, Farabi, İbn-i Sina, Biruni and Musa el Harezmi. These scholars dealt with the concepts of soul and soul separately. In addition, they took the Aristotelian or Platonist point of view as a guide. Unlike these scholars, Yesevi did not evaluate the situation only at the conceptual level, but by presenting the method of this work with his own methods, he developed the method that is considered as a holistic (holistic) perspective. Today a thing as imagination, it sees everything as consisting of matter and its derivatives. According to the management philosophy that Yesevi brought, "without matter, there is no mana, without mana, matter is useless." With this aspect, Yesevi's spiritual leadership caught the holistic point of view in the 11th century and clearly recommended this to his followers in his divan-ı wisdom. Yesevi advised to establish the balance between body and soul and stated that every job should be done with love.

Ahmet Yesevi is a spiritual leader with many followers during and after his lifetime. The integrative (third method) philosophy he put forward enabled the growth of many civilizations, while ensuring the self-control of states and even smaller organizations. The main reason for this is that this philosophy accepts in advance that man is not only composed of matter or spirit. Today, it can be thought that these teachings should be taught under ethical values in the education system, workplaces and organizations at the level of basic values, by modernizing and adhering to the basic principles. Although practices under the name of professional ethical standards in the European continent and especially in North America started in the first quarter of the 21st century, studies on these issues are not yet encountered in our country.